

Viitorul angajamentului ortodox ecumenic: tradiționalist, în curentul principal sau profetic?¹

John A. JILLIONS

Rezumat

Adesea se presupune că Biserica Ortodoxă are o concepție unitară față de angajamentul ecumenic cu celelalte Biserici. Acest studiu susține că în vreme ce există un model al curentului principal („mainstream”) (reflectat în special în gândirea lui Georges Florovsky), există, de asemenea, un model „tradiționalist” minoritar. În vreme ce au atitudini radical diferite față de mișcarea ecumenică modernă (tradiționaliștii sunt respinși cu vehemență), totuși ambele poziții acceptă premisa că singură Biserica Ortodoxă istorică este deplinătatea Bisericii creștine și că acordul doctrinar și încorporarea în Biserica Ortodoxă trebuie să preceadă comuniunea sacramentală. Un model alternativ mult mai deschis (cel „profetic”) reflectă propunerile făcute în secolul al XX-lea de către teologi precum: Sergius Bulgakov, Nicholas Afanasiev, Anton Kartashev și Nicholas Zernov. Acestea nu au făcut impresie la acea vreme, dar ele merită să fie studiate din nou drept căi proaspete pentru ortodocși de a gândi despre alte Biserici și alte posibilități de unitate creștină.

Cuvinte cheie: *ecumenism, teologie ecumenică, poziția ortodoxă față de ecumenism, Florovski, Bulgakov, Afanasiev, Kartashev, Zervov.*

Introducere

„Cuvântul care a fost de la Domnul către Ieremia și i-a zis: «Scoală și intră în casa olarului și acolo îți voi vesti cuvintele Mele!» Și am intrat eu în casa olarului și, iată, acesta lucra cu roata și vasul pe care-l făcea olarul din lut s-a stricat în mâna lui; dar olarul a făcut dintr-însul alt vas, cum a crezut că-i mai bine să-l facă. Și a fost cuvântul Domnului iarăși către mine și mi-a zis: «Casa lui Israel, oare nu pot să fac și Eu cu voi ca olarul acesta, zice Domnul? Iată, ce este lutul în mâna olarului, aceea sunteți și voi în mâna Mea, casa lui Israel!» (Ir 18, 1-6).

---

¹ Aceasta este o versiune modificată a unui studiu care a apărut sub titlul „Three Orthodox Models of Christian Unity: Traditionalist, Mainstream, Prophetic”, în *The International Journal for the Study of the Christian Church* 9:4 (2009), p. 295-311.

John A. Jillions

Sunt foarte recunoscător pentru această oportunitate de a fi cu dumneavoastră aici, la Sibiu, cu membrii diferitelor școli teologice de aici, din România, și cu reprezentanți a numeroase Biserici Ortodoxe Răsăritene și Orientale pentru a reflecta asupra „Viitorului studiilor ecumenice și a angajamentului ecumenic în Bisericile Ortodoxe”. Dumneavoastră, toți, știți că ecumenismul rămâne un subiect foarte controversat între noi, ortodocșii. În opinia mea, sămânța apropierii ecumeniștilor ortodocși, așa cum a fost văzută în ultimii o sută de ani, a produs multe roade la nivelurile dialogurilor oficiale, însă aproape nici unul în rândul clerului și al laicilor din Bisericile noastre. Rămân numeroase înțelegeri greșite și ostilități adesea venite din partea monahilor, a monahiilor și a celor mai pioși față de tradiția ortodoxă. Sunt acestea doar simple străngeri de inimă, de vreme ce ortodocșii se învoiesc cu schimbările și diversitatea în lumea creștină? Or înseamnă acestea că Biserica Ortodoxă trebuie încă să mai lucreze la propria ei opinie cu privire la unitatea creștină? Cu toate schimbările care au fost ingerate de către lumea ortodoxă în ultimii douăzeci și cinci de ani, probabil că este nevoie să acceptăm că suntem doar la începutul reafirmării cum anume relaționăm cu lumea din afara granițelor canonice. În acest studiu aș dori să arunc o privire asupra angajamentelor ecumenice ale câtorva teologi ortodocși din secolul XX, care ar putea să ne ajute să regândim atitudinea noastră față de alte Biserici în secolul XXI.

Un concept comun al ecumenismului?

În anul 1973, Conferința Permanentă a Episcopilor Ortodocși din America (SCOBA) a publicat *Liniile sale directoare pentru creștinii ortodocși în relațiile ecumenice*. Aceasta este încă puternică și are pretenția că există o concepție ortodoxă unificată și nedivizată cu privire la unitatea creștină de-a lungul secolului al XX-lea. „A fost realizată o politică ecumenică consistentă, bazată pe doctrinele eclesiologice și evanghelice ale credinței ortodoxe. Această politică a rămas constantă în fluxul mișcării ecumenice în transformare”².

Aceeași asigurare este găsită în una din lucrările de referință standard cu privire la participarea ortodoxă în mișcarea ecumenică, anume *Viziuni ortodoxe ale ecumenismului: declarații, mesaje și raporturi cu privire la mișcarea ecumenică 1902-1992 – Orthodox Visions of Ecumenism: Statements, Messages and Reports on the Ecumenical Movement, 1902-1992* (WCC, Geneva, 1994) de Gennadios Limouris. În ciuda „viziunilor” folosite la plural în titlu, aici există doar puține referințe la mai mult de o singură cale a ecumenismului ortodox. Exprimat cel mai grav, argumentul este formulat aproape exclusiv în termenii următori: Biserica Ortodoxă istorică este identificată cu Biserica cea una, sfântă, sobornicească și

---

² http://www.scoba.us/assets/files/guide_for_orthodox.pdf.

apostolică și de aceea participarea ei în mișcarea ecumenică este bazată pe datoria ei misionară de a mărturisi deplinătatea credinței creștine în nădejdea că celelalte Biserici, eventual, vor converge în jurul acestei învățături și vor deveni ortodoxe. Atâta vreme cât nu există acord doctrinar complet, nu poate exista intercomuniune, pentru că împărtășirea euharistică este semnul final al unității restaurate.

Neortodocșii au auzit această viziune repetată adesea, începând din anii 1920 „pe care ei o acceptă ca una dintre datele scenei ecumenice. Însă, sunt numai ortodocșii atât de direcți în această privință, așa cum se pare? De fapt, deși aceasta este linia principală a angajamentului ecumenic ortodox (pe care-l voi eticheta ca **linie principală**), există alte două modele ortodoxe pentru restaurarea unității creștine, una mult mai exclusivă și orientată spre tradiția trecută (**tradiționalistă**), cealaltă mult mai inclusivă și orientată spre posibilitățile viitoare (**profetică**). Voi trata doar pe scurt modelul tradiționalist pentru că este la marginile vieții și gândirii ortodoxe contemporane, iar apoi ne vom ocupa, în mai mare măsură, de modelul liniei principale, concentrându-ne asupra arhitectului său principal, Părintele Georges Florovski. În ceea ce privește tonul și metoda, aceste prime două modele sunt diferite, dar cu privire la conținut există patru direcții fundamentale pe care ele le împărtășesc. Ambele insistă pe faptul că Biserica Ortodoxă istorică este Biserica cea una și adevărată, că comuniunea sacramentală este scopul final care pecetluiește unitatea restaurată, că această restaurare a unității sacramentale poate să se producă doar pe baza acordului doctrinar deplin și că acest acord doctrinar trebuie să fie fidel față de tradiția trecutului oferită nouă în mod divin.

Voi oferi apoi o mare atenție celor patru voci profetice ortodoxe din secolul al XX-lea – Bulgakov, Afanasiev, Kartashev și Zernov – care propun alternative care nu au fost acceptate în acea vreme, însă merită, în opinia mea, să fie ascultate³.

Modelul tradiționalist

Viziunea tradiționalistă declară că nu există o problemă a unității creștine, pentru că Biserica, Trup viu al lui Hristos, este aceeași ieri, azi și în veci și se găsește în Biserica Ortodoxă istorică și în tradiția ei neîntreruptă. Biserica Ortodoxă este singura Biserică adevărată și nu și-a pierdut niciodată unitatea dată de Dumnezeu. Toate celelalte entități creștine sunt deficiente și astfel nu pot fi numite Biserici în sens propriu. Acestea au căzut de la unitatea Bisericii și de aceea toate Tainele lor sunt fără efect. Singura soluție potrivită pentru ei de a fi restaurați în

---

³ Pentru mai multe detalii cu privire la acestea și la alte contribuții ortodoxe importante la gândirea ecumenică contemporană, vezi John A. Jillions, „Ecumenism and the Paris School of Orthodox Theology”, *Theoforum* 39:2 (2008), p. 141-174.

John A. Jillions

unitate cu Biserica este de a înlătura învățăturile lor eretice sau schismatice, de a accepta credința ortodoxă și de a fi botezați. Acesta este singurul „ecumenism” legitim. Într-adevăr, dacă încorporarea în Biserica Ortodoxă canonică nu este scopul explicit, atunci dialogurile și alte forme de ecumenism riscă să înșele atât pe participanții ortodocși, cât și pe cei neortodocși. Drept urmare, tradiționaliștii sunt oponenți vehemenți ai mișcării ecumenice moderne.

De exemplu, *Un Manual antieretic* denunță pe Martorii lui Jehova, pe francmasoni și „mișcarea ecumenistă”. Ecumenismul este periculos pentru că „îmbrățișează în numele «iubirii» toate denominațiunile care au ceva bun de oferit și astfel diminuează adevărul Sfintei Biserici Catolice și Apostolice”. Aceasta reprezintă o amenințare pentru integritatea „învățăturii nefalsificate a Bisericii celei una, sfinte, catolice și apostolice”. În acest fel, mișcarea ecumenică „a devenit altarul mondial pe care a fost sacrificat adevărul”⁴.

Un alt tratat antiecumenic dezvoltă ideea că mișcarea ecumenică este o panerezie deosebit de mortală pentru că scopul ei de unitate și dragoste frățească pare a fi admirabil. Aceia care sunt implicați, „în vreme ce poartă masca prietenilor lui Dumnezeu, sunt de fapt dușmanii Lui”. Într-adevăr, ecumeniștii „sunt cei mai periculoși dușmani ai Bisericii, falșii profeți ai Evangheliei”⁵.

Constantine Cavaros are același mesaj, însă insistă că el nu este motivat de „ură față de eterodocși”. Dialogul este periculos, iar ortodocșii trebuie pur și simplu să evite contactul cu cei care persistă în erezie. Mesajul eterodocșilor este o otrăvă dăunătoare spiritual, este veninul șerpilor și este „în mod clar pericolul de a fi infestați spiritual de idei eretice” care nu poate să conducă decât la moarte spirituală⁶.

Deși aceste viziuni reprezintă o minoritate extremă, ar fi o greșeală să le ignorăm prea repede. Există persoane inteligente, sincere și cu o adâncă credință ortodoxă care aparțin acestei direcții și se opun oricărui gen de contact ecumenic. Chiar și în acele Biserici Ortodoxe care participă activ în mișcarea ecumenică există numeroase persoane – cler, monahi, laici – care ar fi pregătite să susțină un astfel de model⁷.

⁴ (autor neindicat), *A Guide for Every Orthodox Christian: An Anti-Heretical Manual* (Greek Orthodox Youth Association of Oakleigh, Melbourne, Australia, 1997), p. 68.

⁵ Alexander Kalomiros (trad. George Gabriel), *Against False Union: Humble thoughts of an Orthodox Christian concerning the attempts for union of the One, Holy, Catholic and Apostolic Church with the so-called Churches of the West* (Holy Transfiguration Monastery, Boston, 1967), p. 28.

⁶ Constantine Cavaros, *Ecumenism Examined: A Concise Analytical Discussion of the Contemporary Ecumenical Movement* (Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont, Mass., 1996), p. 52.

⁷ Pentru mai multe detalii cu privire la atitudinile ortodocșilor față de adversarii teologici, vezi John A. Jillions, „The Language of Enemies”, *Logos: A Journal of Eastern Christian Studies* 50:3-4 (2009) [in press].

Modelul liniei principale

Al doilea model este reflectat în liniile directoare ale SCOBA, în cartea lui Limouris și în declarații oficiale provenind din diferite dialoguri. Acest model, la fel ca și atitudinea tradiționalistă, susține că Biserica Ortodoxă este deplinătatea istorică a Bisericii, dar, spre deosebire de tradiționaliști, dorește – în diferite grade – să lucreze, să se roage și să studieze cu alți creștini, pentru a atinge scopul unității creștine depline. Dialogul plin de respect și colaborarea cu alți creștini sunt aspecte cheie ale acestei concepții. Ortodocșii adepți ai modelului liniei principale (mainstream) doresc să admită că ortodocșii nu dețin monopolul adevărului și că viața istorică a Bisericii Ortodoxe a fost încărcată de păcate, inclusiv de păcate împotriva unității Bisericii. Aceste greșeli istorice din partea membrilor ei însă nu ating puritatea internă a vieții și sfințeniei Bisericii, care depinde de Dumnezeu, nu de ființele umane. Drept urmare, Biserica Ortodoxă rămâne „Biserica Apostolică cea Una, Sfântă și Catolică”, iar scopul ultim al mișcării ecumenice rămâne același ca în modelul tradiționalist: restaurarea unității creștine prin încorporarea eterodocșilor în deplinătatea Bisericii Ortodoxe. Din punct de vedere teologic, alte Biserici nu pot fi identificate ca Biserică. În acest sens, ele sunt în mod egal în afara Bisericii. Însă concepția liniei principale recunoaște, de asemenea, că Duhul continuă să lucreze într-o anumită măsură în rândul altor creștini și că, prin providența lui Dumnezeu, Biserica se extinde în mod tainic și indefinibil dincolo de granițele canonice ale Bisericii Ortodoxe.

Din punct de vedere teologic, pentru Biserica Ortodoxă nu există o diferență esențială între diferitele comunități care au fost separate de ea de-a lungul timpului, în diferite circumstanțe istorice. Din punct de vedere cultural, liturgic și dogmatic însă, aceste entități sunt mai mult sau mai puțin apropiate de Biserica Ortodoxă, așa cum o demonstrează mijloacele folosite pentru a reconcilia membrii individuali ai acestora. Printre comunitățile care se aseamănă cu Biserica Ortodoxă sunt vechile și venerabilele Biserici Calcedoniene (Coptă și Iacobită), Biserica Asiriană a Răsăritului, Biserica Romano-Catolică, Biserica Veche-Catolică și părți din cea anglo-catolică a Comuniunii Anglicane. Comunitățile și denominațiunile Reformei protestante formează o grupare mai puțin asemănătoare Bisericii Ortodoxe, mai ales în ceea ce privește etosul, eclesiologia și stilul de viață⁸.

Astfel, în reprimirea neortodocșilor în deplinătatea Bisericii se va folosi o mulțime de metode care depind de cât de apropiate sunt celelalte Biserici de experiența ortodoxă, în conformitate cu canonul 95 al Sinodului VI Ecumenic (deși există o largă varietate a modului în care acesta este pus în practică). Pentru aceia

⁸ SCOBA, „Orthodoxy and Other Churches”, *Guidelines for Orthodox Christians in Ecumenical Relations*, 1973, par. 1.

John A. Jillions

ale căror Botez și Mirungere (chrismation) sunt recunoscute, tot ceea ce se cere este doar o mărturisire de credință. Aceia pentru care se recunoaște doar Botezul, trebuie primiți prin chrismation (Mirungere). Pentru toți ceilalți se cere Botezul prin întreită afundare.

Ortodocșii trebuie să fie în special în apărare împotriva „rapidei răspândiri a pericolelor relativismului, secularismului, antiinstituționalismului radical și a utopiei ideologice care sunt uneori prezente și active în ecumenismul actual. Ei trebuie să realizeze că este datoria lor ortodoxă și ecumenică să se opună și să lupte împotriva acestor false învățături și tendințe”⁹. Legat de aceasta este insistența asupra faptului că restabilirea unității sacramentale depline depinde în mod fundamental de restaurarea unei idei comune cu privire la doctrina creștină prin studiere atentă și dialog. Fără aceasta nu poate să existe comuniune sacramentală comună, ci doar rugăciune comună limitată, de orice fel.

Unitatea creștină este fondată și exprimată în unitatea tradiției apostolice, iar diviziunile dintre creștini, complicate, așa cum pot fi ele, de factorii „neteologi” (culturali, istorici, socio-psihologici etc.), sunt în cele din urmă înrădăcinate în deviațiile de la credință. Aceste diviziuni nu pot fi vindecate prin compromis sau minimalism doctrinar. Diferențele ar putea fi depășite prin apel la sursele imediate ale revelației, prin studiu onest și plin de răbdare al fiecărei chestiuni contorversate¹⁰.

Georges Florovsky (1893 -1979)

Unul dintre arhitecții principali a ceea ce a devenit modelul liniei principale a angajamentului ecumenic ortodox a fost Georges Florovsky. Calea sa ar putea fi numită o politică „totul sau nimic” sau doctrina-prima politică. El a fost convins că reunificarea ar trebui să fie precedată de un acord doctrinar deplin, că dialogul dintre teologi a fost cel mai bun proces de eliminare a deficiențelor altor Biserici și că scopul explicit trebuie să fie „convertirea universală la Ortodoxie”.

„Cred că Biserica în care am fost botezat și am crescut *este* cu adevărat *Biserica*, adică *Biserica adevărată și singura Biserică adevărată*. Cred în acest lucru din multe motive: din convingere personală și datorită mărturiei interioare a Duhului Care respiră în Tainele Bisericii și din tot ceea ce aș putea să învăț din Scriptură și din tradiția universală a Bisericii. De aceea sunt silit să privesc toate celelalte Biserici creștine ca fiind deficiente, și în multe cazuri pot să identific aceste deficiențe într-un mod destul de clar. De aceea pentru mine reunificarea creștină este pur și simplu convertirea universală la Ortodoxie. Nu am loialitate confesională; loialitatea mea aparține de *Una Sancta*”¹¹.

⁹ *Ibid.*, „General Ecumenical Principles”, par. 13 (j).

¹⁰ *Ibid.*, par. 11.

¹¹ „The True Church”, în *Ecumenism I: A Doctrinal Approach* (vol. 13 in the Collected Works of Georges Florovsky, Richard Haugh, ed.), Buchervertriebsanstalt, Belmont, Ma., 1989,

Florovsky recunoaște că concepția sa despre Biserică ar putea fi „dezaprobată de către alții creștini” și că ar putea fi văzută ca o „pretenție gratuită și inutilă”¹². Însă, în acceptarea adevărului Bisericii Ortodoxe, el nu pretinde în nici un caz că aceasta a fost perfectă din punct de vedere istoric.

Aceasta nu înseamnă că totul din situația actuală sau trecută a Bisericii Ortodoxe poate să fie egalat cu adevărul lui Dumnezeu. Multe lucruri sunt în mod cert schimbabile; într-adevăr, multe lucruri trebuie să fie îmbunătățite. *Adevărata Biserică* nu este, încă, *Biserica cea perfectă*¹³.

Totuși, în ciuda greșelilor evidente ale Bisericii Ortodoxe de-a lungul istoriei și în ciuda schimbărilor care pot fi văzute în expresia ei teologică și liturgică de-a lungul secolelor, Biserica Ortodoxă nu a încetat să apere depozitul original „integral și intact” al credinței. A făcut aceasta în cele din urmă sub îndrumarea Duhului Sfânt prin sinoade, părinți și viața sacramentală a Bisericii. De asemenea, bazându-se pe analiza acestor dovezi, Florovsky concluzionează că Biserica Ortodoxă este singura Biserică care a rămas cu totul fidelă învățaturii Bisericii celei nedespărțite. Astfel, spune Florovsky, aceasta nu este o concluzie fundamentată confesional, ci o „teologie a evidențelor” zidită solid pe piatra evidențelor istorice.

Florovsky a realizat că a existat o enormă prăpastie între punctul său de vedere ortodox și majoritatea protestantă din Consiliul Mondial al Bisericilor. Aceasta a devenit tot mai clară pe măsură ce dialogul a continuat. Fiecare dialog părea a descoperi noi părți ale înțelegerilor greșite care transformă scopul inițial de a ajunge la o idee comună într-un orizont iluzoriu. Aceasta însă a fost cel puțin un semn că diviziunea creștină a fost mult mai adâncă decât au crezut mulți dintre optimiști. Pentru Florovsky mult mai problematică a fost tendința de a înlătura aceste diferențe ca fiind inconsecvente. Florovsky a fost unul dintre fondatorii Consiliului Mondial al Bisericilor, însă el a fost tot mai deziluzionat pe măsură ce acesta s-a îndepărtat de ceea ce el a perceput a fi scopul lui original – anume de a reuni Bisericile pe baza dialogului teologic care ar putea să depășească diferențele doctrinare care au produs în primul rând diviziuni. Ignorând aceste diferențe în favoarea a ceea ce el a simțit a fi un angajament sentimental bazat pe simțăminte prietenești și frățietate, s-ar putea oferi doar iluzia unității.

Unul dintre motivele pentru care Florovsky s-a opus atât de vehement unui astfel de ecumenism „romantic” este că acesta rupe credința de mărturia creștinilor din trecut, care sunt în mod egal membri ai Bisericii, vii, în Hristos cel înviat. Lupta principală a lui Florovsky a fost aceea că ecumenismul de astăzi trebuie să

---

p. 134. From „Confessional Loyalty in the Ecumenical Movement”, *Student World*, XLIII, No. 1 (1950), p. 59-70.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

John A. Jillions

fie însoțit, în *spațiul* dintre Bisericile din întreaga lume de un ecumenism al *timpului* care rămâne credincios învățaturii neîntrerupte a Bisericii nedespărțite. Nu există nici o posibilitate de proclamare a unității astăzi, dacă această unitate este bazată pe o credință dezbinată, cu mulțimea mărturiei din trecut.

Aceasta nu ar trebui să fie interpretată ca un conservatorism îngust. Florovsky a recunoscut că există o Taină a existenței Bisericii, care o plasează dincolo de limitele granițelor ei canonice și istorice. De ce anume ar fi recunoscut Biserica în trecut botezul săvârșit de eretici și alte grupări schismatice?¹⁴ Biserica trebuie să fie profetică, ascultând vocea Duhului în toate vremurile, și cu siguranță că mișcarea ecumenică a fost parte a cuvântului lui Dumnezeu pentru timpurile actuale, adunând împreună națiuni și voci care multă vreme au fost izolate. El însă a insistat că adevăratul cuvânt profetic nu poate să fie niciodată diferit de cuvântul lui Dumnezeu rostit în trecut. De aceea orice cuvânt „profetic” rostit în mișcarea ecumenică trebuie să fie analizat cu discernământ prin confruntarea lui cu cuvintele Duhului Sfânt din trecut, prin tradiția – mai presus de toate din Scripturi – acceptată, predicată, interpretată, slujită liturgic, de-a lungul generațiilor. Această insistență pe păstrarea tradiției creștine ar putea adesea să apară ca o intransigență ortodoxă. Însă nu cumva și profeții trecutului au fost văzuți ca inflexibili, când au refuzat să se schimbe deodată cu timpul, ci au ales să meargă mai departe singuri și chiar să rămână singuri?

În 1937, Florovsky era de părere că teologii ar trebui să fie voci profetice ale unității Bisericii, construită de Domnul pe temelia acordului doctrinar.

„Ne aflăm acum într-o nouă fază a existenței noastre, iar această fază este una teologică. Pentru generația modernă, teologia nu este doar speculație zădărnice, ci tocmai opusul. Teologia sănătoasă este singurul mijloc sigur prin care să se creeze adevărata înțelegere. Misionari, prelați și diplomați eclesiali și-au spus cuvântul lor. Este acum rândul teologilor să-și ridice vocea. Va fi o voce a discriminării.

Și mai presus de toate, este important să ne aducem mereu aminte că singură voința lui Dumnezeu poate să ne aducă la pace și unitate. «Dacă Domnul nu ar zidi casa, în zadar s-ar osteni cei ce o zidesc»¹⁵.

Acest punct trebuie să fie subliniat, pentru că este foarte ușor să-l acuzăm pe Florovsky că a fost conservator, că a fost prea precaut, prea concentrat pe amănuntele dezbaterilor doctrinare. Este adevărat că doar anumiți teologi foarte bine

---

¹⁴ Vezi influentul său articol „The Limits of the Church”, *Church Quarterly Review* (1933), <http://www.wcc-coe.org/wcc/who/crete-01-e.html>.

¹⁵ „The Need for Patience”, *Ecumenism I: A Doctrinal Approach* (vol. 13 în lucrările culese ale lui Georges Florovsky, Richard Haugh, ed.), Buchervertriebsanstalt, Belmont, Ma., 1989, p. 21. A apărut pentru prima dată în *Christendom*, II, No. 4 (1937), p. 556-559.

educați pot să navigheze printre subtilitățile doctrine care au divizat Bisericile. Florovsky a știut însă că aceasta nu a fost suficient pentru a depăși diviziunile. Viața bisericească, în general, și mișcarea ecumenică, în special, au avut nevoie de o „serie de puncte spirituale ardente”. Într-adevăr, aceasta a fost ideea lui principală din cuvântul înainte pe care l-a scris pentru primul număr al jurnalului ecumenic al teologiei ortodoxe din America de Nord.

„Avem nevoie, mai mult decât oricând, cu siguranță, de «o serie de puncte spirituale ardente» care pot să aprindă minți și inimi cu focul cunoașterii vii a lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos, Mântuitorul. Dumnezeu ne cheamă, în generația noastră, să fim martorii și mesagerii Lui. Cum ar putea oamenii să creadă dacă nu aud Cuvântul grăit? Chiar dacă suntem bărbați cu buze necurate, să răspundem chemării divine, iar focul Duhului ne va curăța pentru slujirea Cuvântului”¹⁶.

Modelul profetic: Bulgakov, Afanasiev, Kartashev, Zernov

Pe măsură ce angajamentul lui Florovsky față de ecumenism s-a dezvoltat și a devenit cel mai larg model ortodox acceptat, au existat alte voci care au sugerat o cale diferită de a privi lucrurile, mai ales când așteptările emoționante de progres rapid în dialogul teologic au început să fie zadarnice. Florovsky și-a pus întreaga lui nădejde în chemarea profetică a teologilor, însă pentru alții rezultatele slabe au chemat la o reexaminare a modelului și au pus sub semnul întrebării dependența lui exclusivă de dialogul academic. El a respins simplu diplomația eclezială, însă nu cumva a oferit prea multă greutate negocierii academice? Aceasta a fost mai degrabă scriptică și nu profetică. Nu cumva tradiția și trecutul au dominat prea mult discuțiile? Ce rol a fost oferit rugăciunii și lucrării Duhului Sfânt? Ce se poate spune despre experiența frățietății creștine, despre sensul unității în Hristos prin rugăciune comună și colaborare, care au fost recunoscute de către mulți ca un capitol critic al mișcării ecumenice? Nu a existat aici nici o posibilitate pentru ceva nou? Cu siguranță că Dumnezeu a fost capabil să refacă unitatea ruptă a Bisericii Sale într-un mod neașteptat, și nu doar printr-un dialog răbdător.

Lider al acestor voci alternative a fost Părintele Sergius Bulgakov, colegul mai în vârstă al lui Florovsky. Alte trei contribuții importante la această direcție merită atenția noastră aici: Anton Kartashev, Nicholas Afanasiev și Nicholas Zernov.

Sergius Bulgakov (1877-1944)

Părintele Sergius Bulgakov a fost un reprezentant ortodox de frunte în mișcarea ecumenică în curs de apariție și a fost un participant viguros la conferințele

¹⁶ SVSQ !:1 (1952), p. 5.

John A. Jillions

Comisiei pentru Credință și Constituție (Faith and Order) din Lausanne (1927) și Edinburgh (1937). De asemenea, el a devenit controversat din cauza forțării granițelor ecumenismului prin lansarea unei propuneri, în 1934, pentru intercomuniune parțială între membrii comunității (frățietății) Sf. Alban și Sf. Sergius. Argumentul său de bază a fost acela că membrii anglicani și cei ortodocși ai acestei frățietăți au împărtășit în mod conștient o credință niceană comună și de aceea ar trebui să fie în măsură – ca o avangardă a viitoarei comuniuni depline dintre Biserici – cu aprobare episcopală, să împărtășească comuniunea. Într-adevăr, el a argumentat că certitudinea acestei credințe comune între membrii frăției a fost mult mai mare decât ar putea fi găsită în orice congregație a oricărei Biserici, de vreme ce nimeni nu poate să fie sigur ce anume crede, cu exactitate, fiecare ortodox și anglican în ceea ce privește doctrina creștină. Aceasta nu oprește pe nimeni, în propriile lor congregații, să împărtășească comuniunea în propriile lor parohii. *A fortiori*, atunci când credința comună a membrilor frățietății ar putea fi atestată, nu ar trebui ei să fie în măsură să împărtășească comuniunea? La acea vreme, propunerea a fost considerată prea radicală de către toate părțile vizate, iar ideea a fost respinsă¹⁷.

Această propunere nu ar trebui să fie luată ca o dovadă că Bulgakov a susținut altceva decât o poziție ortodoxă tradițională cu privire la eclesiologie. În cartea sa din 1932, cu titlul *The Orthodox Church*¹⁸, el subliniază în mai multe puncte viziunea standard că Biserica Ortodoxă este deplinătatea Bisericii Apostolice cea Una, Sfântă, Catholică. De exemplu, în capitolul său despre „*Mărturisirile Ortodoxe și alte Mărturisiri*”, el scrie:

„Ja aminte imediat că Biserica Ortodoxă este conștientă că ea este adevărata Biserică, posedând plenitudinea și puritatea adevărului Duhului Sfânt. Astfel, se promovează atitudinea Bisericii Ortodoxe față de alte confesiuni, separate imediat sau nu de unitatea Bisericii; poate să dorească un lucru care ar putea să facă ortodoxă întreaga lume creștină, astfel încât toate confesiunile să fie fondate pe Ortodoxia universală. Acesta nu este un duh al prozelitismului sau imperialismului; este o logică inerentă a situației, pentru că adevărul este unul și nu poate fi măsurat de jumătate de adevăr. Nu este nici o chestiune de mândrie, căci apărarea adevărului este încredințată unui primitor, nu datorită meritelor lui, ci prin alegere, iar istoria poporului ales, precum și cea a Ortodoxiei, arată că apărătorii adevărului ar putea să fie puțin mai merituoși pentru chemarea lor. Adevărul însă este inflexibil și inexorabil și nu va suferi compromisuri...”

---

¹⁷ Vezi Brandon Anastassy Gallaher, „Bulgakov’s Ecumenical Thought”, *Sobornost* 24:1-2, 2002.

¹⁸ *The Orthodox Church* (traducere revizuită de Lydia Kesich), St. Vladimir’s Seminary Press [1932], Crestwood, NY, 1988.

Doar un acord între Biserici fundamentat pe maximum-ul moștenirii lor comune poate să conducă lumea creștină la o unitate reală. Acest maximum este Ortodoxia¹⁹.

Bulgakov a fost serios când a afirmat că scopul este de a „face ortodoxă întreaga lume creștină”, însă el a dorit, de asemenea, să fie realist. Având în vedere actuala situație a Bisericii Ortodoxe, el nu a avut viziunea unei convertiri în masă a Bisericilor și încorporarea lor în entitățile ortodoxe existente. În schimb, în păstrarea modelului ortodox al Bisericilor naționale autocefale în comuniune unele cu altele, el a putut să prevadă că diferitele Biserici creștine își vor păstra caracterul lor istoric, însă vor deveni în mod gradual tot mai ortodoxe în doctrină și viață și să devină Biserici autocefale în propria lor greutate, în comuniune cu ortodocșii.

„Singura soluție ar fi următoarea: aceste comunități, în vreme ce își păstrează intacte caracteristicile istorice, naționale și locale, se vor apropia de doctrina și viața ortodoxă și vor deveni capabile să-și unească forțele în unitatea Bisericii ecumenice, ca Biserici autonome și autocefale. Acest gen de presupoziii exterioare de reunire, trebuie, bineînțeles, să aibă o mișcare interioară potrivită. Însă o astfel de mișcare nu este posibilă, căci toate comunitățile eclesiale, chiar și acelea a căror cale este cea mai îndepărtată de cea a Bisericii Ortodoxe, păstrează o parte considerabilă a tradiției universale și, ca rezultat al acesteia, împărtășește Ortodoxia. Toate aceste Biserici au «o fărâmă» de Ortodoxie²⁰.

Bulgakov nu a acceptat poziția ortodoxă standard că un acord doctrinar deplin trebuie să preceadă în mod necesar comuniunii euharistice. Pentru Bulgakov, discuțiile ecumenice au fost importante, însă ele însele nu pot să ofere schimbarea care va rezolva antitezele. Doar singur Dumnezeu poate să facă aceasta printr-o nouă inspirație. „Duhul lui Dumnezeu o transcende printr-un nou gen de synthesis care este produsă nu prin mijloacele unui nou acord sau compromis, ci printr-o nouă inspirație²¹. Calea spre această nouă inspirație trebuie să fie o viață spirituală comună: rugăciune comună, devotament comun față de Cuvântul lui Dumnezeu și mai presus de toate participare comună la Taine.

El susține că această atitudine nu este atât de radicală precum ar putea să pară la prima vedere, pentru că există deja o cărare largă a vieții sacramentale unite. Bisericile care au păstrat o preoție au păstrat, de asemenea, și o viață sacramentală adevărată, în ciuda diferențelor dogmatice care s-au ivit pe parcursul istoriei. Așadar, în vreme ce sunt divizate din punct de vedere doctrinar, există încă o recunoaștere reciprocă că credincioșii lor participă cu adevărat în Hristos, prin taine.

¹⁹ *The Orthodox Church*, p. 187, 188.

²⁰ *The Orthodox Church*, p. 188.

²¹ „By Jacob's Well”, p. 57.

John A. Jillions

„Bisericile care și-au păstrat preoția lor, deși se întâmplă ca ele să fie separate, de fapt nu sunt divizate în viața lor sacramentală. Strict vorbind, o reunire a Bisericii nici nu este necesară în acest sens, deși în general aceasta este greu de realizat... Bisericile care au păstrat o astfel de unitate în Taine sunt acum divizate din punct de vedere canonic în ceea ce privește jurisdicția și din punct de vedere dogmatic printr-o întreagă serie de diferențe; însă acestea nu au putere să distrugă eficacitatea Tainelor”²².

Cu alte cuvinte, dacă putem să acceptăm că suntem în comuniune în Același Hristos – deși în Biserici diferite – aceasta ar trebui să fie un factor enorm în depășirea diferențelor rămase. Acest fapt îl determină să facă o propunere despre care el admite că este împotriva curentului practicii ecumenice contemporane (aceasta a fost în 1933; până astăzi propunerea a rămas radicală chiar și pentru mulți ecumeniști ortodocși). De ce nu poate greutatea participării noastre recunoscută reciproc în comuniunea noastră sacramentală cu Hristos să depășească greutatea diferențelor noastre dogmatice?

„Ce anume se cere pentru o reunificare completă și de unde anume ar trebui să începem? Formula predominantă cuprinde: comuniunea sacramentală trebuie să fie precedată de un acord dogmatic preliminar. Însă este această axiomă atât de indiscutabilă precum pare a fi? Aici, pe o scară a balanței, avem o diferență în anumite dogme creștine și opinii teologice și o înstrăinare care s-a format de-a lungul secolelor; pe de altă parte, avem unitatea vieții sacramentale. Nu s-ar putea ca o unitate în sacramente să fie singura cale spre depășirea acestor diferențe? De ce nu am căuta să învingem o erezie în învățarea directă a înlocuirii unei erezii a vieții, precum cea a diviziunii? Nu este posibil ca unul din păcatele creștinilor să fie acela că nu dau importanță chemării euharistice comune? Iar dacă lucrurile stau așa, atunci pentru Ortodoxie și pentru Roma mai rămâne o cale spre reunificarea lor pe baza comuniunii în Taine (sacramente)”²³.

Bulgakov insistă că aceasta nu este o scurtare a drumului pentru evitarea diviziunilor dogmatice. Dimpotrivă, este o cale practică iminentă de a le aborda în mod direct și de a le depăși prin dragoste reciprocă și viață comună. A sosit timpul reexaminării acestui angajament pentru că este clar că „competițiile teologilor” și-au dovedit incapacitatea de a elimina diviziunile, ba chiar le-au adâncit.

„Calea spre unitatea Răsăritului și a Apusului nu se bazează pe competițiile dintre teologii Răsăritului și ai Apusului, ci pe o reunire în fața altarului. Preoția Răsăritului și a Apusului trebuie să se perceapă ca o singură preoție, celebrând

---

²² „By Jacob’s Well”, p. 64.

²³ „By Jacob’s Well”, p. 64. În altă parte el vorbește, de asemenea, de anglicani, precum și în propunerea pe care a făcut-o în anul următor (1934) pentru intercomuniune parțială în Frăția Sf. Alban și Sf. Sergius.

Euharistia cea una; dacă mințile preoților ar putea să fie aprinse de această idee, atunci toate barierele ar cădea. Pentru că, drept răspuns la aceasta, se va ajunge la o unitate dogmatică sau mai degrabă la o înțelegere reciprocă a unuia față de celălalt în trăsăturile noastre distincte. *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas* – În ceea ce este necesar unității, în ceea ce este de mai mică importanță pentru unitate, în toate, dragostea²⁴.

„Preoția Răsăritului și a Apusului trebuie să se perceapă ca o singură preoție, celebrând Euharistia cea una”. Acesta este locul unde gândirea lui Bulgakov cu privire la Euharistie pare să fi mers mai departe pe măsură ce el a înaintat în vârstă. El a fost tot mai puțin înclinat să se gândească la Biserica Ortodoxă și la alte Biserici creștine ca fiind separate. În schimb, ei toți erau percepuți drept parte a unui întreg mai larg, cosmic, divin, care pentru el a fost Biserica Apostolică cea Una, Sfântă și Catolică, *Una Sancta*. Când *Mireasa Mielului (Nevesta Agntsa)* a fost publicată postum în 1945, el a fost mult mai curajos în a vorbi despre scopul mișcării ecumenice de a face vizibilă unitatea sacramentală și instituțională care deja există în mod mistic și invizibil între creștini. El a acceptat că dezvoltarea istorică a Bisericii Ortodoxe a fost condusă de Duhul lui Dumnezeu. Însă formele precise pe care aceasta le-a luat – toate formele existenței eclesiale istorice – sunt contingente și temporare pentru că nici o formă nu poate să cuprindă deplinătatea vieții divine în Hristos.

„De aceea Biserica drept societate sau instituție, Biserica «vizibilă» sau empirică, nu coincide în totalitate cu Biserica drept divino-umanitate, cu profunzimea ei noumenală, chiar dacă aspectul empiric este conectat și se bazează pe acesta și este permis de Biserica drept divino-umanitate... Aspectul vizibil are limite exterioare, aparține istoriei, dar în cadrul acestor limite, aspectul «invizibil», existența noumenală este revelată²⁵.”

Această dimensiune cosmică, invizibilă, noumenală, este ceea ce face Biserica să fie „preasfântă”.

„Iar această preasfințenie, care nu are nici o limită, este realizată în lume și în umanitate, peste întreaga lume și peste întreaga umanitate, acum și pururea și în vecii vecilor... Biserica este taina lumii care se manifestă ca sacrament²⁶.”

Dacă viața Duhului în lume apare ca viața Bisericii, în acest sens invizibil, noumenal, atunci ea este fără limite. „Duhul suflă aici neîngrădit de limitele organizației eclesiale. Aici operează o profunzime a Bisericii care rămâne dincolo de aceste limite; separările Bisericii istorice nu ajung la cer²⁷”. Pentru Bulgakov,

²⁴ „By Jacob’s Well”, 65.

²⁵ Sergius Bulgakov (Boris Jakim, trad.), *The Bride of the Lamb*, T and T Clark, Edinburgh, 2002, p. 271.

²⁶ *Bride*, p. 273.

²⁷ *Bride*, p. 273.

John A. Jillions

aceasta are consecințe directe pentru concepția ecumenică. „Aceasta pune fundamentul pentru existența specială a Bisericii ca o realitate eclesială care nu este subiect al ierarhiei sau care nu este reglementată de aceasta. Aceasta este *Una Sancta*, Întruparea continuă și pogorârea continuă a Duhului Sfânt, prezența efectivă a lui Dumnezeu în lume și în umanitate. Aceasta este Sophia divină: Biserica «nevăzută» (care este Biserica ce transcende cunoașterea directă) a cărei acțiune este manifestată în mod vizibil ca o taină care este într-un proces de a fi decoperit.”²⁸

Această intuiție de a fi deja uniți în mod nevăzut în Hristos este ceea ce adună creștinii împreună în eforturile de a asigura unitatea vizibilă a Bisericilor, „de a depăși în mărturisiri spiritul confesionalismului care înlocuiește unitatea universală cu provincialismul eclesial”²⁹.

Bulgakov realizează că această înțelegere a Bisericii este o enormă provocare pentru aceia care sunt prea strâns legați de formele ierarhice ale vieții Bisericii moștenite din trecut. „Este evident că nu există loc pentru această idee în noțiunea unei Biserici care este alcătuită numai din organizații ierarhice, care poate să fie divizate și discutate între ele, cu privire la realitatea sau substanța lor”. Însă aceste diviziuni, spune el, au doar o semnificație „relativă” și „pragmatică”. Această „*unitate supraempirică noumenală a Bisericii*”, care deja există, cheamă Bisericile să se uite dincolo de dimensiunea lor pământească și să lucreze pentru „unificarea sacramental-ierarhică”. Într-adevăr, Biserica, în acest sens larg, invizibil, cuprinde mult mai mult decât Bisericile creștine, spune Bulgakov. Hristos, prin Duhul lui Dumnezeu, este prezent peste tot și este cunoscut pretutindeni. Doar pe această bază El poate să judece „toate popoarele” (*Mt 25, 32*). Judecând toate neamurile lumii, „El va mărturisi propria Lui prezență, care este participarea lor la Trupul lui Hristos”.

„Aici, umanitatea care comunică cu Hristos nu poate să se potrivească în cadrul limitelor, chiar și al tuturor confesiunilor creștine luate împreună. Nici una dintre imaginile neotestamentare ale Bisericii, precum femeia acoperită cu soarele, mireasa și Trupul lui Hristos, nu pot fi cuprinse în limitele «confesiunilor». Totuși ele se referă în *Una Sancta*”³⁰.

Părintele Nicolas Afanasiev (1893-1966)

Numele lui Afanasiev este cel mai asociat cu ecesiologia euharistică. El a predat drept canonic la Institutul Sf. Serghie din Paris și a apărat cu zel libertatea lui Bulgakov cu privire la cercetarea teologică. Deosebit de activ din punct de vedere ecumenic, el a fost observator oficial la Conciliul Vatican II și a fost așezat

²⁸ *Bride*, p. 292.

²⁹ *Bride*, p. 293.

³⁰ *Bride*, p. 293.

lângă papa Paul VI în data de 8 decembrie 1965 în sesiunea de închidere a Conciliului³¹.

În studiul său intitulat *Una Sancta*³². Afanasiev a propus un model de Biserică autonomă, fiecare adunată în jurul unui episcop și autoorganizată, care împărtășește o unitate care nu este impusă, ci decurge din recunoaștere reciprocă sau „receptarea” credinței și vieții altora. Cu acest model, el acceptă că este posibil să existe dezacorduri și totuși să fie în comuniune. Acest fapt însă nu este nou pentru că „istoria nu cunoaște o perioadă în care să fi existat armonie dogmatică absolută”³³. În mod similar, este, de asemenea, posibil să avem o ruptură în comuniune, dar totuși să recunoaștem că aceasta este o ruptură în cadrul Bisericii celei una. De aceea o ruptură în comuniune „nu implică cea mai profundă parte a vieții Bisericii”. Toți cei care continuă să participe la Euharistie, în ambele Biserici, sunt încă parte a Euharistie celei una, de vreme ce poate să existe doar o Euharistie oferită veșnic în Hristos. „Nu există Euharistii diferite”³⁴.

Ceea ce s-a întâmplat în 1054 a fost o ruptură în comuniune, dar nu o ruptură în unitatea eclesială. Ortodocșii și catolicii au rămas ca parte a Bisericii celei una a lui Hristos. Tainele fiecăruia rămân ale Bisericii, dar ele nu sunt primite de alții. Din păcate, polemicele de după 1054 au fost folosite mai mult pentru a legitima separarea decât pentru a o vindeca. Aceasta este, în viziunea lui Afanasiev, o dovadă că ruptura în comuniune nu a fost o decizie pastorală inspirată de o devoțiune față de voința lui Dumnezeu și motivată de dorința de vindecare ultimă. În loc de aceasta, a existat de ambele părți „voința păcătoasă a ființelor umane, acționând fără considerație pentru politica eclesială”³⁵. Nu este o surpriză că secolele următoare, de crescândă izolare reciprocă și dușmănie care s-au adâncit din această lipsă de iubire, au produs mai multe deformări în ambele Biserici. Rodul acestei separări nu a fost împăcarea, ci „izolarea unei Biserici față de cealaltă și sărăcirea, iar mai târziu totalul sfârșit al bazelor iubirii care erau datoare să unifice Bisericile”³⁶. Unele Bi-

³¹ Vezi „Nicolas Afanasiev: Explorer of the Eucharist, the Church and Life in Them”, cap. 8 în Plekon, *Living Icons, op. cit.*; *The Church of the Holy Spirit* (Michael Plekon ed., Vitaly Permiakov, trad.), University of Notre Dame, 2007; ediția rusă: *Tserkov' Dukha Sviatago* (YMCA Press, Paris, 1971); ediția franceză: *L'Eglise du Saint Esprit* (Marianne Drobot, trad.), Cerf, Paris, 1977.

³² Nicholas Afanasiev, „Una Sancta”, în Michael Plekon, *Tradition Alive: On the Church and the Christian Life in our Time: Readings from the Eastern Church*, Rowman and Littlefield, Oxford, 2003, p. 3-30. Publicată pentru prima dată în *Irenikon* 36 (1963), p. 436-75. colecția lui Plekon include, de asemenea, alte două articole importante ale lui Afanasiev: „The Church's Canons: Changeable or Unchangeable?” publicat inițial în *Zhivoye Predaniye* (1937; SVSQ 11:2, 1969); „The Eucharist: The Principal Link Between the Catholics and the Orthodox”, *Irenikon* (1965:3), p. 337-39.

³³ „Una Sancta”, p. 28.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*, p. 25.

³⁶ *Ibid.*

John A. Jillions

serici și-au pierdut adevărul lor doctrinar, iar altele și-au pierdut adevărul iubirii. Reunirea Bisericilor în iubire va conduce la reunirea lor în dogmă (tocmai opusul poziției ortodoxe actuale).

În ciuda divergențelor de după 1054, Afanasiev a crezut că un efort în dragoste ar putea să producă o comuniune reînnoită între Bisericile Romano-Catolică și Ortodoxă. Dar aceasta ar însemna acceptarea fiecăruia *așa cum este*, fără a ridica pretenții celuilalt. Dezacordurile doctrinare (cu privire la autoritatea papală, de exemplu) ar putea să rămână deocamdată, iar dezbaterile ar trebui să continue, însă aceste dezacorduri, la fel ca în Biserica veche, ar trebui să înceteze să mai divizeze Bisericile. Afanasiev a recunoscut dificultățile pe care acestea le produc, însă totul ar trebui să fie plasat pe planul doi, după urmarea poruncii iubirii. „În fața intransigenței în care trăim, Iubirea trebuie să fie sentimentul cel mai puternic, căci iubirea poate să biruiască împietrirea inimii”³⁷.

Anton Kartashev (1875-1960)

Absolvent al Academiei teologice din St. Petersburg, el a fost numit ministru al afacerilor externe în guvernul provizoriu al lui Alexander Kerensky și a participat, în anii 1917-1918, la sinodul întregii Biserici Ruse. Arestat în 1917 de către bolșevici, el a reușit să părăsească Rusia în 1919 și s-a stabilit la Paris, unde a continuat să activeze în politica rusă din exil (émigré), precum și în activitatea ecumenică, în special cu frățietatea (comunitatea) Sf. Alban și Sf. Sergius. El a predat istorie bisericească la Institutul Sf. Serghie (1925-1960) și a publicat două volume cu titlul Istoria Bisericii Ruse (*History of the Russian Church*) în 1959³⁸.

Kartashev a crezut că direcția ecumenică începe cu pregătirea oamenilor din Bisericile noastre de a fi conștienți de unitatea lor mistică cu alți creștini „în cadrul masei credincioșilor Bisericii lui Hristos cea una, nevăzută și universală”³⁹.

La fel ca și Bulgakov și Afanasiev, el a fost convins că este posibil să se restaureze comuniunea fără a avea mai întâi un acord doctrinar deplin. Euharistia este o taină a unității, nu a diviziunii, iar noi nu am acordat suficientă încredere lucrării lui Dumnezeu în Euharistie. În schimb, am privit către progresul încet, diplomatic, evolutiv și către toate celelalte căi de dialog pentru a trece peste prăpastia ecumenică. Totuși, „nici o tragedie nu a fost rezolvată pe cale evolutivă”⁴⁰. Într-adevăr, Bisericile în dialog rezistă absorbției și pierderii identității și de aceea se dorește

---

³⁷ *Ibid.*, p. 27.

³⁸ Vezi Plekon, „Anton Kartashev”, în *Tradition Alive*, p. 203-220. Include două studii importante despre ecumenism: „The Paths Toward Reunion of the Churches (1934)” și „Intercommunion and Dogmatic Agreement” (1935).

³⁹ *Tradition Alive*, p. 207.

⁴⁰ *Tradition Alive*, p. 207.

să se găsească căi de prevenire a acesteia. Astfel, argumentează Kartashev, singura cale de ieșire din acest sfârșit mort trebuie să fie cu totul diferită. Este nevoie de un act creator de „anarhie” spontană și profetică care începe într-un modest colț al Bisericii și se răspândește într-un proces „molecular” de la o parohie, dioceză și biserică spre celelalte. Această cale creativă nu este impusă acelor care opun rezistență, ci se răspândește în mod gradual și organic. El citează decizia lui Vladimir Soloviov de a primi comuniunea de la un preot catolic răsăritean, iar înainte de moarte de la un preot ortodox, ca un fel de act anarhic care ar trebui să fie îndrăznit în „zilele noastre” (1934).

Kartashev admite că comuniunea euharistică postulează o anumită măsură de credință comună, însă pentru el conținutul acestei credințe este definit de Sfânta Liturghie: poate o anumită persoană să accepte credința implicată de împărtășirea Liturghiei? Dacă da, atunci comuniunea ar trebui să fie posibilă. Aceasta încă prezintă semnificative obstacole, mai ales pentru mulți dintre protestanți. Însă, dacă comuniunea poate să fie din nou împărtășită, atunci Kartashev este convins că discuțiile și dezbaterile pe marginea a numeroase capitole de credință și practică vor lua un caracter cu totul diferit în lumina comuniunii reînnoite. El argumentează că aceasta nu este o concesie făcută liberalismului, o recunoaștere care, restabilind încrederea și unitatea după multe secole de suspiciune și înstrăinare, va fi un proces pastoral gradual. În viața eclesială este vorba despre proces, despre oameni nedesăvârșiți care își adâncesc viața lor în Hristos, așadar de ce nu ar fi la fel și în ceea ce privește restaurarea comuniunii? El crede că reunirea pe această bază minimală va conduce la o „îmbunătățire reciprocă”, o adâncire a credinței altora, o creștere în maximalismul deplinătății ortodoxe. Argumentând în favoarea unui astfel de proces care necesită timp pentru restaurarea unității depline, Kartashev face apel la dovezi din trecut. „De la început Biserica, în ciuda unității declarate a credinței ei dogmatice, de fapt combină și cuprinde în cadrul ei diferite tipuri de înțelegere și de experiență spirituală a credinței”⁴¹. El admite că aceasta nu este încă o unitate perfectă, ci doar un debut al unei federații realiste a Bisericilor care ar putea oferi o bună fundamentare pe care să se construiască. A pune pretenții maxime de la bun început, așa cum au insistat până acum ortodocșii, este o cale facilă de a te asigura că unitatea nu va fi atinsă niciodată, pentru că este nerealizabilă și, prin urmare, și o evitare deliberată a unității⁴².

În schimb, el se întreabă: De ce să nu încurajăm un anumit eroism ecumenic? El își poate imagina doar scenariul potrivit căruia ar putea fi găsiți câțiva episcopi din două Biserici diferite care să binecuvânteze astfel de pași.

⁴¹ *Tradition Alive*, p. 217.

⁴² *Tradition Alive*, p. 218.

John A. Jillions

„Dacă grupuri de credincioși din două Biserici s-ar dedica unei fapte eroice și astfel ar realiza comuniunea bisericească în Taine, ajungând mai întâi la un acord cu privire la identitatea credinței lor, singurul lucru care ar lipsi lucrării lor, astfel încât să fie recunoscută ca deplinătate a Bisericii și a catolicității, ar fi încuviințarea și binecuvântarea episcopilor de ambele părți. Dacă s-ar putea găsi astfel de episcopi, atunci linia care separă cele două Biserici ar fi ruptă și s-ar forma un nucleu de unitate care ar putea atrage la sine și pe alții”⁴³.

Nicholas Zernov (1898-1980)

După ce a părăsit Rusia, în 1921, Zernov a studiat teologie la Belgrad, unde Nicholas Afanasiev, Vasili Zenkovsky, Kyprian Kern și alți refugiați ruși ai viitoare școli de la Paris au fost colegii lui de clasă și împreună au descoperit opera lui Vladimir Soloviov și a lui Serghei Bulgakov. Zernov a devenit fondator al Mișcării Creștine a Studenților Ruși. Cu ajutorul unei burse din partea Bisericii Anglicane, el a studiat la Oxford și a primit titlul de doctor în 1932, cu o teză intitulată „Unitatea Bisericii și re-unificarea Bisericilor” (*The Unity of the Church and the Re-union of the Churches*). După o scurtă perioadă petrecută în Paris, el a revenit în Anglia și a fost numit primul lector în *Eastern Orthodox Studies* de la Oxford. A fost activ din punct de vedere ecumenic și unul dintre fondatorii frățietății (comuniunii) Sf. Alban și Sf. Sergius. El a documentat înflorirea teologiei ortodoxe în Rusia pre-revoluționară și în Paris și mai departe în *Renașterea religioasă a Rusiei secolului XX – The Russian Religious Renaissance of the Twentieth Century* (Darton & Longman, London, 1963). Două dintre cărțile sale sunt direct legate de dezbaterile ecumenice: *Reunificarea Bisericii: Un studiu în intercomuniune – The Reintegration of the Church: A Study in Intercommunion* (1952) – și *Contact ortodox: Răsăritul creștin și mișcarea ecumenică – Orthodox Encounter: The Christian East and the Ecumenical Movement* (1961).

Zernov a propus cel mai comprehensiv plan ortodox pentru reunificarea creștină. La sfârșitul anilor 1950, la fel ca mulți alți participanți timpurii în mișcarea ecumenică, el a fost dezamăgit de procesul încet și se întreba dacă nu cumva a fost ceva fundamental greșit cu abordarea dialogală.

Construind pe perspicacitatea lui Bulgakov și a altora, Zernov a susținut o abordare profetică care ar fi trebuit să supună impasurile ecumenice „arbitrajului divin”. Prin aceasta el înțelege să permită creștinilor ecumenici să aibă comuniune împreună, cerând lui Dumnezeu să-i unească într-un singur cuget. Cel mai de nădejde loc pentru a începe acest experiment, susținea el, este în relațiile dintre ortodocși și catolici.

---

⁴³ Anton Kartashev, *Sobornost*, dec. 1934, 12, în Zernov, *Orthodox Encounter*, p. 127.

„Este evident că în actualele condiții, nici una dintre părți nu este în măsură să aprecieze punctul de vedere al celorlalți și oricâte discuții teologice s-ar purta, ele nu pot să-i aducă mai aproape. Singura soluție a acestui conflict este să supunem chestiunea arbitrajului divin prin a permite acestor creștini care lucrează pentru reunire să intre în comuniune unii cu alții. Sanționând acest pas pentru aceia care doresc să-l facă, autoritățile bisericești de ambele părți își vor manifesta dorința lor să prezinte lungile dispute judecății lui Dumnezeu și își vor exprima încrederea lor în puterea înțelepciunii divine de a le ilumina inimile și mințile creștinilor divizați și de a-i îndruma spre soluția opozițiilor nerezolvate din învățătura și disciplina lor”⁴⁴.

Zernov subliniază că „este o decizie dificilă de luat pentru ambele părți, atât de convingși sunt ei de adevărul propriei opinii și de erorile oponentilor lor”. Astfel, el admite că o astfel de sancțiune „este menită să ridice puternice proteste în anumite cercuri”⁴⁵. Însă, pe de o parte, Bisericele au obosit în impasul lor, iar Zernov a sperat că propunerea sa ar putea „să necesite un suport cald din partea acelor creștini răsăriteni și occidentali care cred că cu ajutorul lui Dumnezeu conflictul, ce pare a fi ireconciliabil dintre versiunile ortodoxă și romană a catolicismului, poate fi rezolvat”⁴⁶.

O astfel de mișcare ar putea cuprinde eventual și celelalte Biserici. „Nădejdea reintegrării se sprijină nu atât de mult pe revenirea la același punct arbitrar ales în trecut, ci pe o generoasă mișcare înainte inspirată de încredere în puterea vindecătoare și călăuzitoare a Duhului Sfânt care le face pe toate noi”⁴⁶.

El a susținut același proces cu anglicanii, pentru că și aici el este sceptic că doar discuțiile teologice, de altfel utile, „pot să aducă aceste două Biserici la o unitate organică”⁴⁷.

„Ar trebui să fie posibilă o intercomuniune aprobată la propriu între acei anglicani și ortodocși care răspund la acordul doctrinar, în vreme ce în cazul Romei este singurul răspuns constructiv la actuala situație grea. Intercomuniunea ar putea să fie în măsură să facă lumină dintr-un nou punct de vedere al obstacolelor care la ora actuală obstrucționează calea spre reconciliere”⁴⁷.

Consiliul Mondial al Bisericilor ar putea, de asemenea, să ia acest nou punct de plecare în locul părăsirii progresului spre unitate de partea dezbaterii teologice.

„Nu există un exemplu mai strălucitor al situației actuale a mișcării ecumenice decât locul pe care-l ocupă în aceasta Sfânta Euharistie. În loc să fie sursă a

⁴⁴ Nicholas Zernov, *Orthodox Encounter: The Christian East and the Ecumenical Movement*, James Clarke, London, 1961, p. 176.

⁴⁵ Zernov, *Orthodox Encounter*, p. 177.

⁴⁶ Zernov, *Orthodox Encounter*, p. 174.

⁴⁷ Zernov, *Orthodox Encounter*, p. 178.

John A. Jillions

unității, este ținută pe planul al doilea drept cauză a discordiei. Liderii Consiliului Mondial speră să restabilească unitatea prin eforturile lor proprii, având încredere în sensul comun și buna intenție a membrilor ei, în vreme ce confesiunile contestate se bazează pe învățătura și elocința vorbitorilor lor autorizați⁴⁸.

El știe că, potrivit direcției convenționale, comuniunea poate să fie împărtășită doar cu un acord deplin în credință și în episcopat, sau, ca să formulăm fără menajamente, „singura cale de reconciliere deschisă creștinilor căzuți este supunerea față de Biserica cea adevărată” Trebuie însă să existe o altă cale spre puterea transformatoare a Euharistiei. Asumând faptul că intercomuniunea deplină dintre toate Bisericile este încă nerealistă, ca prim pas ar trebui să se deschidă ușile comuniunii în Biserica Ortodoxă.

„Creștinii care practică credința ortodoxă, dar sunt membri ai Bisericilor eterodoxe, ar putea să fie întăriți în dorința lor de reconciliere prin a fi admiși ca și comunicanți la euharistia ortodoxă, fără a fi separați de propriile lor Biserici. O astfel de acțiune ar putea să accelereze procesul reintegrării Bisericii, și aceleași rezultate ar putea să fie atinse dacă anumiți ortodocși ar fi autorizați de către episcopii lor să participe în slujbele de comuniune ale acelor confesiuni separate care caută comuniune cu Bisericile lor mamă”⁴⁹.

Zernov se teme că mișcarea spre unitatea creștină a stagnat și că creștinii au devenit atât de obișnuiți cu diviziunile lor, încât nu văd ce fel de impact au acestea asupra misiunii lor într-o lume tot mai ostilă și mai sceptică pentru care astfel de diviziuni sunt un semn sigur al meschinăriei creștinilor și al parohialismului. Diferitele Biserici creștine au nevoie de darurile și punctele tari ale celorlalte (Biserici), iar pentru a realiza aceasta a venit timpul pentru Biserică să-și restaureze adevărata ei catolicitate și să devină din nou „o comuniune euharistică universală”.

„Viitoarea civilizație creștină depinde de renașterea Bisericii, care trebuie să devină încă o dată o comuniune euharistică universală formată din oameni care sunt aduși la întâlnire cu Dumnezeu cel viu. Creștinii din Răsărit și Apus au nevoie unii de alții. Ei sunt complementari în realizările și limitările lor”⁵⁰.

„Creștinii contemporani sunt atât de obișnuiți să identifice Biserica cu o singură expresie confesională, încât ei sunt ezitanți în a participa la o viață sacramentală mai bogată și mai variată; Biserica încă mai are nevoie de disciplina și universalitatea Romei, de profunzimea și bogăția cultului liturgic ortodox, de generozitatea ecumenică a anglicanilor, de caldă frățietate a metodiștilor și de sensul

⁴⁸ Zernov, *Orthodox Encounter*, p. 125.

⁴⁹ Zernov, *Orthodox Encounter*, p. 187.

⁵⁰ Nicholas Zernov, „The Russian Orthodox diaspora and its effect on the west”, în Derek Baker (editor), *The Orthodox Churches and the West*, Basil Blackwell, Oxford, 1976, p. 322.

responsabilității personale și al libertății altor protestanți. Creștinii ca un întreg nu mai înțeleg catolicitatea Bisericii”⁵¹.

Concluzii

În memoriile sale de familie, Zernov își încheie lungul său bilanț cu o reflecție asupra Bisericii și a angajamentelor ecumenice care au fost urzite de-a lungul deceniilor sale de viață. Din acestea rezultă clar ce dragoste adâncă a avut el pentru Biserica Ortodoxă și tot ceea ce i-a fost oferit lui prin anii revoluției, ai războiului și ai exilului. Într-adevăr, profunda sa viață spirituală a înflorit mai ales în anii de presiune și persecuție. Icoane făcătoare de minuni, pastori și predicatori extraordinari, inteligentia revenind la credință. Chiar și așa, Zernov nu este convins că singură tradiția ortodoxă, chiar și cu ce are ea mai bun, este suficientă pentru a cuprinde universalitatea deplină a Bisericii creștine. Bisericile au nevoie unele de altele.

„În zilele tinereților mele, când am aflat pentru prima dată Biserica, am fost nerăbdător în zelul meu pentru adevăr. Am fost convins că doar noi, ortodocșii, și în mod aparte rușii, am păstrat tradiția apostolică autentică și că doar noi avem deplinătatea Tainelor. Am dorit să măntuiesc pe oricine altcineva, aducându-l la Ortodoxie. Însă în mod treptat am devenit convins că nu avem monopolul adevărului.

Contactele mele cu neortodocșii mi-au dat posibilitatea întâlnirii unei serii de creștini apuseni de primă mărime – oameni profund credincioși, cu inimi sacrificiale și cu sfințenia vieții. Ei mi-au pus înaintea misterul diviziunii Bisericii. Am ajuns să fiu convins că nu a fost un accident faptul că providența lui Dumnezeu a permis ca membrii Bisericii să-și piardă acordul dintre ei. Chiar acum, de-a lungul întregii lumi, mișcarea ecumenică a început să reunifice părțile rupte ale Bisericii. Aceasta este o lecție dificilă, dar necesară pentru a ne conduce pe noi toți spre o înțelegere mai deplină a adevărului decât ne-a fost accesibilă nouă ca și creștini divizați pe cont propriu”⁵².

Succesorul lui Zernov ca lector la Oxford a fost Mitropolitul Kallistos (Ware) de Diokleia. El a participat ca observator la Conferința Lambeth din 2008, reprezentând Patriarhia Ecumenică, și a fost intervievat despre chestiunile controversate care au fost abordate. El a remarcat că atunci când se confruntă cu decizii referitoare la orice problemă nouă, Biserica trebuie să ia aminte la păstrarea unei balanțe între „concensul catolic” și „acțiunea profetică”. Dacă ortodocșii au subli-

⁵¹ Nicholas Zernov, *Orthodox Encounter*, p. 168.

⁵² Nicholas și Militsa Zernov (editori), *Za Rubezhom: Belgrad, Parizh, Oksford: Chronika cem 'i Zernovykh* [Abroad: Belgrade-Paris-Oxford (o cronică a familiei Zernov)], YMCA Press, Paris, 1973, p. 556.

John A. Jillions

niat consensul în trecut, ei ar trebui, de asemenea, să rămână deschiși posibilității schimbării inspirate de Duhul Sfânt venind din cele mai neașteptate locuri.

„Am vorbit de necesitatea unui consens catolic cu privire la chestiuni precum hirotonirea femeilor sau binecuvântarea relațiilor homosexuale. Acestea sunt deplasări de la disciplina bisericească și de la învățăturile morale acceptate de importanță majoră și de aceea aici ar merita să existe un oarecare consens nu doar în cadrul Comuniunii Anglicane, dar și cu alte Biserici, în special cu acelea care păstrează credința și disciplina apostolică istorică, romano-catolicii și ortodocșii. Acesta este un aspect al chestiunii, nevoia de consens.

Dar noi ar trebui, de asemenea, să spunem: Nu ar trebui să existe aici posibilitatea pentru o acțiune profetică? Ai fi dorit să schimbi dacă unii dintre oameni doresc să se ridice și să spună: aceasta este ceea ce merită să fie făcut? Și chiar dacă mărturia lui este foarte controversată, cine va susține poziția lor? S-ar putea argumenta că probabil Comuniunea Anglicană a fost îndrumată de Duhul Sfânt să-i conducă pe alți creștini spre noi căi. Acum pot să văd aceasta ca un argument valid și vreau să echilibrez aceasta împotriva ideii că trebuie să acționăm cu ajutorul consensului catolic.

Cum anume putem să facem aceste două lucruri împreună – să păstrăm consensul catolic și încă să mai permitem harul pentru libertatea în Duhul Sfânt? Hristos nu ne spune că nimic nu ar trebui să fie făcut pentru prima dată. Întreaga mărturie a Bisericii primare se îndreaptă într-o direcție diferită. Deci, cum anume echilibrezi aceste două lucruri – nevoia de consens cu nevoia de libertate în Duhul, nevoia de loialitate față de Sfânta Tradiție cu nevoia de a fi deschiși pentru inițiative noi?”⁵³.

„Hristos nu ne spune că nimic nu ar trebui să fie făcut pentru prima dată”.

Zernov și-a petrecut cea mai mare parte a vieții lui în Europa, însă cele mai înalte speranțe ale lui pentru unitatea creștină s-au bazat pe ceea ce el a văzut în America de Nord. El a fost impresionat de sensul ei spre inițiativă, de riscul asumat, de pluralismul ei și de abilitatea ei de a se integra ierarhic cu angajamentul pentru deschidere, libertate, cinste și democrație. Acestea au făcut cu siguranță America de Nord un sol fertil pentru creșterea unității creștine. Probabil că el a fost prea romantic în acest punct și a subestimat dimensiunea conservatoare din viața Americii de Nord care a reîntărit tot felul de fundamentalisme. Însă ideea că America de Nord ar putea să fie un laborator unic pentru prelucrarea viitorului eclesial al creștinismului și-a găsit, de asemenea, ecou astăzi. Mitropolitul Phillip (Saliba) al Arhiepiscopiei Creștin Ortodoxe Antiohiene Americane a Americii de

---

⁵³ Părintele George Westhaver, „LAMBETH: Interview with the Most Rev. Kallistos Ware, Archbishop of Gt. Britain for the Ecumenical Patriarchate”, [sic] <http://www.prayerbookatlambeth.org/interviews/2008/7/28/an-interview-with-the-most-revd-kallistos-ware-archbishop-of.html>.

Nord a exprimat recent o încredere similară la Adunarea Ortodoxă a episcopilor din New York:

„Bisericile mamă trebuie să realizeze că în America Ortodoxia este cel mai mare dar pentru lume. În loc să fim învinși de către poverile trecutului, haideți să formulăm o viziune clară pentru viitor. Thomas Jefferson, unul dintre părinții revoluției noastre americane, a spus odată: «Iubesc viziunile asupra viitorului mai mult decât visurile trecutului» (Mitropolitul Phillip, 26 mai 2010).

Scopul meu principal în acest studiu a fost de a arăta că nu există o concepție ortodoxă unică și pe deplin acceptată față de realitatea diversității și a diviziunilor creștine. Nădejdea mea este că pe măsură ce colaborarea ortodocșilor „începe să dezvolte un concept comun al studiilor ecumenice pentru instituțiile teologice ortodoxe”, aceste concepții ortodoxe diferite vor fi luate în considerare și dezbătute în școlile teologice, în adunările clericilor și în conferințele studenților și ale laicilor ca parte a unui proiect mai larg de a discerne împreună în secolul XXI „ceea ce Duhul zice Bisericilor” (Ap 2, 7).

Vor include cumva „viziunile viitorului” o cale nouă și mai inclusivă de gândire despre Biserică și despre frații și surorile noastre, creștinii din alte Biserici și oamenii de pretutindeni care într-un anume fel răspund Logosului, „Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul” (In 1, 9)? Probabil că Bulgakov și alți „profeți” prezentați aici se vor dovedi a fi astăzi în afara consensului ortodox ecumenic al liniei principale, așa cum au fost în secolul XX. Noi însă ar trebui cel puțin să luăm în considerare posibilitatea ca aceste voci au să ne spună ceva profetic de dincolo de mormânt⁵⁴. Probabil că, asemeni lui Israel în celebra imagine a olarului din Ieremia, noi ar trebui să fim pregătiți să luăm în considerare posibilitatea că Dumnezeu remodelează forma Bisericii, pentru un viitor pe care noi încă nu putem să-l imaginăm. „Casa lui Israel, oare nu pot și Eu să fac cu voi ca olarul acesta, zice Domnul? Iată, ce este lutul în mâna olarului, aceea sunteți voi în mâna Mea, casa lui Israel!”

Trad. din eng. Pr. Lect. Dr. Daniel Buda, Sibiu/Geneva

---

⁵⁴ Pentru o scurtă introducere în ortodoxie și ecumenism, vezi „Orthodox Christianity in the West: the Ecumenical Challenge”, în Mary Cunningham și Elizabeth Theokritoff (editori), *The Cambridge Companion to Christian Orthodox Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, p. 276-291. Include, de asemenea, sugestii pentru alte lecturi aprofundate.